

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 92 1971

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1972

Övriga recensioner

Elizabeth Rawson: *The Spartan Tradition in European Thought*. Clarendon Press. Oxford 1969.

Att på mindre än 400, inte alltför stora sidor ge en framställning av vad som kallats »legenden om Sparta» i europeisk tankevärld, från antiken till våra dagar, är ingen lätt uppgift, och det vore obilligt att klandra miss Rawson för att hon inte riktigt gått i land härmed.

Detta innebär ej att boken inte skulle ha årtskilliga förtjänster. Förf. är lärd och beläst, hemma på många områden, även i konsthistorien. Hon skriver klart och ledigt, i den lättsamma stil som bättre engelska akademiker behärska, angenämt fri från pedanteri och falskt djupsinne. Man fasar vid tanken på vad som skett, om förf. varit marxist eller existentiellist. Hon besitter dessutom både sunt förnuft och gott omdöme, vilket kommer henne väl till pass, till exempel i fråga om de svårlösta — eller olösliga — problemen om Spartas uppkomst och äldsta historia. Och att hon kryddar sin framställning med humor och ironi skall åtminstone denne recensent inte klandra.

Om läsaren trots allt detta likväl lägger ifrån sig boken med besvikelse, beror det framför allt på att förf. inte velat eller kunnat inse att i en översikt av denna art i och för sig pittoreska eller även intressanta detaljer måste undertryckas, för att de stora huvudlinjerna skola framstå så mycket klarare. Det är inte fallet här, med den påföljd att boken alltför mycket tenderar att bli en visserligen ofta roande kuriosakabinett. Förf. har med heroiskt mod och tålmod läst den ena dåliga boken efter den andra, och hon redogör samvetsgrant för dem, tills läsaren känner som gamle Franz Joseph att ingenting besparats honom. Det är denna oförmåga — eller ovillighet — att skilja mellan väsentligt och oväsentligt som är bokens skötesynd. Jag vill tillägga att detta inte beror på att förf. skulle övervärdera de mediocra alster hon refererar, men hon anser sig skyldig att göra det.

Följden har blivit en besynnerlig disproportion, som framför allt drabbat avsnittet om antiken. Det är egendomligt att Tyrtaios endast nämnes i förbigående och att Herodotos inte närmare behandlats, fastän båda höra till den spartanska legendens viktigaste källor. Allra be-

synnerligast är att Plutarchos fått inte fullt två sidor på sin lott, oaktat han framom andra är den store propagatorn av legenden om Sparta — något som förf. väl vet. Platon och Aristoteles ha däremot bestått med ett helt kapitel för sig, men det utgöres huvudsakligen av ett referat av Platons *Stat* och *Lagar* och Aristoteles' *Politik*.

Överhuvudtaget lider boken av för mycket referat och för litet analys; den rör sig på ytan och gör sällan försök att inordna de olika utslagen av »philolakonism» i ett större idé-sammanhang; den nedsjunker alltför ofta till en samling av *dicta probantia*. Förf. är uppenbarligen bäst hemma i 1700-talets och revolutionens Frankrike, vars litteratur och konst lämnat många bidrag till den spartanska legenden, medan hon däremot är föga förtrogen med medeltiden. Dock, *non omnia possumus omnes*.

Med dessa, icke oväsentliga reservationer kan miss Rawsons bok likväl anbefallas som en läsbar och läsvärd introduktion till historien om ett intressant tema i europeisk kultur.

E. N. Tigerstedt

Harry Levin: *The Myth of the Golden Age in the Renaissance*. Faber & Faber. London 1970.

Guldåldersmyten är ett hårt exploaterat ämne som behandlats av många forskare, så t.ex. A. O. Lovejoy och George Boas i deras studier över primitivismens historia och Paulus Svendsen i dennes Gullalderdröm och Udviklingstro. Det finns engelska, amerikanska, franska och tyska undersökningar i parti och minut, för att nämna blott ett exempel Walter Veits Studien zur Geschichte des Topos der Goldenen Zeit von der Antike bis zum 18. Jahrhundert (1961). Konsthistorikern E. H. Gombrich har bidragit med en studie över Renaissance and Golden Age, i Norm and Form Studies in the Art of Renaissance, London 1966. Även enskilda renässansförfattare har gjorts till föremål för specialstudier, av typ Ronsard and the Golden Age.

Harry Levin beträder alltså knappast någon terra incognita i sitt arbete, som väl närmast får betecknas som en översiktsstudie. Avsikten är att ge en personlig »interpretation» av guld-

åldersmytens utveckling och förvandlingar. Som sådan är den läsvärd och givande. Författarens lärdom är förkrossande och hans stil ett under av smidighet, raffinemang och avmått elegans. Men gränserna mellan vad andra sagt och vad Levin säger, framträder inte ens vid fingraskning fullt tydliga. Man är inte heller fullt säker på hur långt författarens egna ambitioner sträcker sig. Ibland får man intrycket, att han blott velat överrätta ett tillfälligt sammanbragt florilegium av citat, som belyser mytens litterära användningsmöjligheter, utan anspråk på fullständighet. Ibland ser det ut som om han önskade bedriva grundläggande och systematisk topos-forskning à la Curtius. Det säger sig självt, att dessa målsättningar ej är lätta att förena.

Inte heller är den kronologiska avgränsningen av materialet strikt genomförd. Renässansen i Italien, Spanien, Frankrike och England står helt visst i förgrunden. Men Levin nedlägger inte sin lättflytande penna, förrän han tagit ett raskt grepp också om halva forntiden och hunnit fram till nutiden. Det innebär, att Genesis' författare likaväl som William Butler Yeats kommer med i svepet, Hesiodos men jämväl Claude Lévi-Strauss, Vergilius men också Marshall Mc Luhan. Medeltiden är underrepresenterad. Men detta är — får man veta — inte författarens fel utan materialets. Egentliga guldåldersskildringar var förhållandevis tunnådda mellan Boethius på 500-talet och Jean de Meuns parti av Roman de la Rose på 1200-talet. Annars hade förf. nog gärna velat skriva ett kapitel också om medeltiden i denna bok, som egentligen och nog taget skulle handla om renässansen.

Med början i antikens mönstergivande guldåldersframställningar, hos Hesiodos, Aratus, Vergilius, Ovidius, Propertius, funderar Levin över mytens litterära användbarhet. *Laus temporis acti*, en gången tids lov, är ytterst vanligt under antiken, då förfallstanken — inte framstegstanken — dominerade. Ser man till skolexemplet *Quattuor Aetates* i Ovidius *Metamorfoser*, finner man att guldåldern presenteras som ett slags antites till samtiden. Under guldåldern fanns ännu icke — den stående negativa formeln brukar vara just detta »*non-dum*» — krig och örlig, ännu icke stadslivets ävlan och oro, ännu icke rovdrift med naturtillgångarna, ännu icke det brottsliga habegäret. Lagar och förordningar behövdes ej, i varje fall inte på äganderättens område, eftersom den olycksaliga distinktionen mellan »mitt» och »ditt» ännu ej var uppfunnen. Men sedan guldåldern har det stadigt gått utför med mänskligheten. Olyckorna har hopat sig under sil-

ver- och kopparåldern. Och i nuets bistra järntid, då det egentligen inte finns särskilt mycket att glädjas över, kommer vi själva in i bilden.

Just emedan guldåldern presenteras som ett gudomligt alternativ till samtiden, händer det lätt — kanske inte hos Ovidius men andra — att motivet förlorar i konkretion. Att positivt bestämma det positiva, när det blott utgör ett negativt avtryck, är inte lätt. Samtidigt blir motivet tänjbart, varje »samtid» håller sig med sin guldålderdröm. Och det ger utrymme för de mest varierande former av olust inför nuet och önsketänkande. Ibland förtäts olusten till handfast kritik av samtidens kommersialisering och urbanisering, så t. ex. hos romerska satiriker. Och det är kanske ingen slump att guldåldersdrömmarna redan i antikens stadssamhäl- len, Theokritos Alexandria och Vergilius Rom, sammanflöt med en pastoral tradition.

Renässansens pastorala diktning tog i arv grekernas och romarnas dröm om ett »gyllene» och naturligt ursprungstillstånd. Levin noterar en mångfald exempel på hur man också i renässansens Italien — köpenskapens och köpstädernas land — lät herdar och herdinnor illustrera guldålderns ekonomiska jämlikhet, då människorna var befriade från alla näringsbekymmer. Jupiters ekollon, som är de konventionella litterära symbolerna för det gyllene ljuva livet, *procul negotiis*, mumsas också i 1400-talets och 1500-talets herdepoesi, trots att ekbeståndet eljest vid denna tid rimligen måste ha hunnit bli åtskilligt decimerat i Italien. Ibland förefaller Levin så till den grad observant för dessa läckerheter, att läsaren grips av lätt oro, att hela boken skall komma att handla om ekollon. Men i lagom tid överflyttar han belysningen till erotiken, där man också ville vara bekymmerslös, fri och jämlik. Enligt det gängse klassiska mönstret hade visserligen guldåldern kännetecknats av dygd och sedesamhet, medan nuet hade befunnits präglad av moralisk korruption och sedlig upplösning. Men redan Jean de Meun i Rosenromanen hade turnerat myten i annan riktning. Den mer eller mindre kommunistiska egendomsgemenskapen under guldåldern hade han utsträckt till att gälla också erotiken. Alla kvinnor levde då för alla män, och vice versa, »*toutes pour touz et touz pour toutes*». Levin lyckas hitta en liknande erotisk libertinism lite varstans i renässansens diktning, hos Thomas More och Rabelais men också hos t. ex. Tasso. Denne drömde visserligen ej om ett liv »*communamente*», ej heller kanske som John Donne om »*a plurality of loves*». Likafullt fastslås i *Aminta*, att guldålderns kvinnor ännu ej uppträckt det trista be-greppet ärbarhet. Men hur de genetiska sam-

banden med Rosenromanen här egentligen är beskaffade, blir ej fullt klart: som så ofta urskiljer Levin mönster utan att gå i närkamp med orsaksförklaringarna.

Att guldåldersmyten inte bara används för tillbakablickande syften, utan också för framåtblickande utopism, vet var och en som läst Paulus Svendsens framställning. Naturligtvis fäster Levin — än en gång — blicken vid Bibelns föreställning om att paradiset oskuldslucka en gång i tiden kan återställas. Och givetvis dröjer han vid den fjärde, s. k. Messiasseklogen av Vergilius, som invarslar guldålderns återkomst, en »åldrarnas sällaste tid» under Pollios konsulat. Själva tanken att tiden plötsligt kan växla in i ett gammalt spår, att guldåldern kan restitueras eller är alldeles i faggorna, anammades tacksamt av renässansens diktare. Levin understryker, hur mycket Vergilius »nathacion» eller födelseode till Pollios son betytt för denna process. Men temat sekulariseras förstås, i förhållande till medeltidens kristna utläggningar av Vergilius. Ty med renässansens spirar ju framstegstanken på allvar. Skedets författare ville gärna inbilla sig, att den egna eran innebar guldålderns återkomst i diktning, konst och vetenskap. Mest tydligt är detta kanske i Florens, där Marsilio Ficino myndigt förklarar att guldåldern brutit in, där Poliziano besjunger guldåldern i bl. a. Stanze per la giostra, där medicéerna bär det franskt-höviska mottot »le tems revient» i skölden och där Giorgio Vasari målar guldåldern på Palazzo Vecchios väggar. En enorm exempel-samling får åskådliggöra, hur renässanspoeter i Frankrike och England, vid Valois' och Tudors furstehov, och för den delen även i Spanien hyllade sina konungsliga uppdragsgivare på ett och samma stereotypa manér: Saturnus och Astrea, de gudomligheter som enligt romerska föreställningar hägnat guldåldern, satt nu åter på tronen. Därmed utsades i konventionella former, vad härskare i alla tider velat höra: att den goda tiden återvänt, att nuet innebar ett framsteg i jämförelse med det närmast föregående.

Mest givande blir i mitt tycke Levins framställning, när han kommer in på vad de geografiska upptäckterna betytt för guldåldersmytens uppblomstring under renässansen. Columbus färd över haven, de ständigt fortgående erövringarna av Nord- och Sydamerikas landmassor gav ständigt nytt material för den mytiskapande fantasin och blåste nytt liv i guldåldersmyten. Kubaner, mexikaner och peruvianer tycktes för spränglärda och klassicerande européer leva just det enkla och naturliga liv som man förknippade med guldåldern. Men

även här tycks Levin snarare utfylla bilden än förmedla ett nytt perspektiv. När han skildrar guldålderstopologins livskraft i en tradition som löper från Thomas Mores Utopia över Montaignes Essai des cannibales och Rousseaus andra discours fram till den moderna socialistiska utopismen — som också à la Rousseau gärna vänder sig mot landfördelningens vådor och kantrar över i en exotisk primitivism, när den prisar den agrara naturlyckan på jämlikhetens grund i länder som Kuba och Kina — tycker man sig t. ex. vandra på väl upptrampade vägar snarare än på upptäcktsfärd.

Harry Levin lämnar åtskilliga synpunkter på det fridiga myt- och fantasiskapande, som grenar ut sig åt alla möjliga håll och där grenarna bär de mest skilda namn: Edens lustgård och det kommande tusenårsriket, Arkadien och Elysium, den gamla goda tiden och det kommande paradiset här på jorden eller i ett hinsides liv. Antingen man bara helt beskedligt längtar ut till landet, eller mer storslaget längtar till främmande länder eller rentav till det sällsamma och fulländade samhälle som enligt Sir Thomas More finns »ingenstädes», dvs. Utopia, antingen man förlägger den verkligt goda tiden till det förflutna eller till framtiden, tycks guldåldersmytens arsenal av fasta formler kunna låna sig nästan lika bra åt alla variationerna. Att så var fallet, visste man kanske förut, ehuru nu även Harry Levin visat det på sitt sätt, kvickt, lärt och underhållande.

Thure Stenström

R. C. Bald: *John Donne. A Life.* Oxford University Press, 1970.

John Donne, och överhuvud taget den »metafysiska» skolan i engelsk 1600-talspoesi, blev ju föremål för en markant uppvärdering och en våg av intresse i samband med den »nya» poesins framträngande på bredare front åren efter första världskriget. T. S. Eliots essäer »The Metaphysical Poets» och »Andrew Marvell», båda från 1921, var på en gång symptom på och impulser till denna intressevåg, som för övrigt kan jämföras med den renässans som »barockpoesin» upplevde i Tyskland under mellankrigstiden.

Man vågar kanske påstå att det under de senaste 10-15 åren har skett en forskjutning av intresset för Donne, inte så att det har blivit mindre men så att det för närvarande tycks mera inriktat på ett historiskt studium än på ett estetiskt-kritiskt, som tidigare dominerade. I sin bok *The School of Donne* (1961) uttrycker sig Alfred Alvarez på detta lite mali-